

Brieven van Annie Besant

– Michael Gomes

Dr. Annie Besant, de tweede Internationale Presidente van de Theosofische Vereniging, stond bekend als een productief brieven-schrijver. In verhalen wordt zij afgeschilderd als vanaf de vroege ochtend brieven schrijvend, antwoord gevend aan correspondenten in haar kleine nette handschrift. Jammer genoeg is er weinig van haar correspondentie gepubliceerd. De voornaamste verzameling van haar brieven blijft *Old Memories and Letters of Annie Besant* van Esther Bright uit 1936 (Londen: Theosophical Publishing House).

Onlangs vond ik meer dan honderd brieven van mevrouw Besant die tot dan toe onbekend waren en die, naar ik stellig geloof, van belang zijn voor lezers van *The Theosophist*.

Michael Gomes schrijft over de geschiedenis van de Theosofische Beweging. Zijn laatste werk is een verkorting van HPB's *Isis Ontsluierd*.

De brieven, van 1874 tot 1929, zijn deel van de Moncure Conway Verzameling in het Dickinson College in Carlisle, Pennsylvania. Het grootste aantal is geschreven aan Esther Windust (1860?-1941), een vroeg lid wiens In Memoriam in *The Theosophist* van oktober 1943 heeft gestaan. Mevrouw Windust werd lid van de Vereniging in 1890 en heeft HPB ontmoet. Ofschoon zij een Engelse was van geboorte, maakte zij in de jaren 90 van de negentiende eeuw van Amsterdam haar thuis, en was zij samen met Piet Meuleman van cruciaal belang voor de ontwikkeling van de theosofie in dit land.

Voordat mevrouw Windust ten tonele verschijnt als ontvanger van brieven, zijn er brieven van Annie Besant aan een aantal mensen, o.a. Moncure Conway. Op 26 juni 1889 schrijft mevrouw Besant aan een ongenoemde correspondent over de gebeurtenissen die haar de maand tevoren ertoe brachten lid te worden van de Theosofische Vereniging. 'In de laatste twee jaar ben ik langzamerhand tot de overtuiging gekomen dat de materie niet genoeg bood om het (hebben van) verstand te verklaren, en dat het atheïsme dus onvoldoende was tegenover het universum. Ik had steeds al het gevoel dat er verandering in de lucht hing, want men moet altijd eerlijk blijven ten koste van alles'. In een andere brief, onder de aanhef 'Beste Mevrouw', van 23

september 1890, geeft zij ons een glimp van haar eetgewoonten, want in antwoord op een uitnodiging zegt mevrouw Besant, 'Misschien moet ik zeggen dat ik er zeker van ben dat u het mij zult vergeven als ik een zeer lichte maaltijd gebruik, daar ik vegetariër ben. Ik vermeld dit alleen maar, aangezien mensen soms denken dat ik wat zij op tafel zetten, niet lekker vind, daar ik het niet eet. Maar ik ben wat eten betreft een allereenvoudigst mens en ik ben al heel tevreden met brood met boter en noten!'

Symbool van ene leven

Het theosofische deel van de correspondentie begint met een brief gedateerd 22 november 1895, aan Petronella Meuleman te Amsterdam, naar wie in de brieven van mevrouw Besant verwezen wordt als Piet, waarin zij uitlegt dat "'Vuur" altijd het symbool geweest is van het Ene Leven - koud Vuur en dan de vlam'. Op 4 december 1895 openbaarde mevrouw Besant haar dat 'HPB reïncarneerde, zoals ze gezegd had dat ze zou doen, in een Indiaas mannenlichaam. Hij is een jongeman die nu ongeveer 20 jaar is. Ik wil er buiten niet over praten, maar ik vertel het aan iedere esotericus {die ernaar vraagt}. Ik verschaft de informatie nooit uit mijzelf'.

Op 28 augustus 1896 maakt Esther Windust, de vriendin van mevrouw Meuleman, haar entree in de correspondentie. Mevrouw Besant gaf haar wat vertrouwelijke informatie over Katherine Tingley's Theosofische Kruistocht rond de wereld. Mevrouw Tingley had de mantel van wijlen W.Q. Judge geërfd die het jaar tevoren de autonomie verklaard had van de Amerikaanse sectie van de Theosofische Vereniging. Het opbouwen van de nieuwe Amerikaanse sectie nam al gauw de aandacht van Annie Besant in beslag, en zij schreef Piet uit Toledo, Ohio in de VS op 13 augustus 1897: 'Het werk hier gaat zeer voorspoedig, mijn Piet; wij hebben 20 afdelingen opgericht sinds wij geland zijn en hebben het lidmaatschap van de sectie bijna verdubbeld. Overal zijn tekenen van

nieuw leven, activiteit en moed te zien, dankzij de zegen van de Heilige Meester. Wij keren terug naar Europa aan het eind van september, en die Nederlandse broeders van ons moeten mij eens uitnodigen'. (Mevrouw Besant ging inderdaad vroeg in het volgende jaar naar Nederland).

Wij krijgen een zeldzaam kijkje in het innerlijk leven van Annie Besant in een brief van 17 november 1898 uit Benares:

Het verdrietigste karma wordt door Hen geleid om tot het grootste heil met de minste pijn uit te werken, en, als wij Hen door dik en dun vertrouwen, wordt wat een onvermijdelijk wrak lijkt toch een succes.

Mijn beste, gedurende de laatste jaren ben ik afgedaald in de hel en heb daar vele nuttige lessen geleerd, onder andere deze: dat niets dat gebeuren kan in deze lagere wereld iets anders kan zijn dan goed, als wij voldoende kracht en geloof hebben om het te aanvaarden als het werk dat God ons op het ogenblik geeft.

Een interessante zijdelingse blik op hoe mevrouw Besant haar correspondentie toentertijd beschouwde, wordt gegeven in een brief aan een mejuffrouw Bagwin van 23 juni 1899. 'Ik heb niet de tijd om elementaire doctrinaire vragen te beantwoorden. Het is absoluut noodzakelijk dat ik mijn correspondentie beperk tot echt moeilijke vragen, en tot de persoonlijke intieme moeilijkheden die mensen niet aan anderen willen voorleggen'.

Een van de hoekstenen

Piet Meuleman-van Ginkel overleed vredig in de nacht van 24 november 1902. Ofschoon haar betrokkenheid bij de theosofie slechte een tiental jaren duurde, had zij bijgedragen tot de bloei van de beweging in Nederland, tot er in 1897 genoeg loges waren om een sectie te vormen. In de *Theosophical Review* van januari 1903 sprak mevrouw Besant over haar als 'een van de hoekstenen - wij betwijfelen of iemand ons zal tegenspreken als we zeggen *de* hoeksteen van de theosofie in Nederland'. Het in memoriam in het supplement

bij *The Theosophist* van december 1902 verscheen onder de kop 'Moeder van de Nederlandse Theosofie overleden'. (Zie ook het lemma over haar in *The International Theosophical Year Book 1937* waarin de verkeerde maand van haar overlijden genoemd staat). Mevrouw Besant schreef aan Esther Windust op 1 januari 1903, 'Ik ben er een voorstander van dat U haar (Piets) plaats inneemt in de E.S. U bent er het meest geschikt voor'.

'Ik vind dat u er verstandig aan gedaan hebt Van Manen naar Java te sturen', werd mevrouw Windust medegedeeld op 21 oktober 1903. 'Hij behoeft ruimere ervaring, en hij moet teruggeworpen worden op zijn eigen mogelijkheden, waarbij hijzelf de verantwoordelijkheid voor zijn werk draagt. Deze ervaring zal waarschijnlijk bijzonder nuttig voor hem zijn'. De persoon naar wie wordt verwezen is Johan van Manen (1877-1943). Als toegewijde jonge theosoof had hij gewerkt als vertaler voor Annie Besant en Kol. Olcott tijdens hun lezingen in Nederland en was hij actief betrokken bij het werk van de Vereniging hier. Tijdens zijn verblijf op Java, dat zes maanden duurde, gaf hij overal lezingen over de theosofie. Toen hij in 1904 terugkeerde naar Europa, werd Van Manen de secretaris van C.W. Leadbeater. Hij ging met Leadbeater in 1909 naar Adyar en werkte daar tot 1916. Na zijn verblijf in Adyar vestigde hij zich in Calcutta. Hij werd voorzitter van de Royal Asiatic Society of Bengal.

Bovenstaande brief eindigde met advies over de E.S.: 'Er moet goed onderricht zijn, serieus werk, toewijding en loyaliteit aan het doel en HPB'. Vele van de brieven aan mevrouw Windust in de beginjaren van de eeuw gaan over het werk van de E.S. Andere bevatten informatie die niet algemeen bekend is onder het publiek. 'Ik schreef de heer Leadbeater om hem te vragen of Piet al gereïncarneerd was, of dat zulks nog moest gebeuren', deelde mevrouw Besant in vertrouwen mede op 23 juli 1904. 'Hij zegt dat zij in de kleine groep zit die ongeveer vier maanden gele-

den op aarde kwam, het jongste kind van de familie Knothe, een meisje. Hij schrijft: "Zij is nu ongeveer vier maanden oud; een snoezige, slaperige baby, die nooit huult maar altijd lief glimlacht als iemand naar haar kijkt"... De baby heet Helen'.

Zorgwekkend nieuws

Tegen het einde van 1910 ging mevrouw Windust naar India om het hoofdkwartier te bezoeken. Maar na haar verblijf (daar) ontving mevrouw Besant enig zorgwekkend nieuws. 'De leden op Java zeggen zeer beslist dat u hun verteld hebt - niet in bijeenkomsten - dat een zwarte magiër het lichaam van C.W. Leadbeater gebruikte en mij volkomen in zijn greep had, en dat het lichaam van Krishnamurti werd voorbereid voor gebruik door de genoemde magiër wanneer het oudere lichaam versleten zou zijn... Nu met betrekking tot Nederland. Velen daar zijn op u gesteld en vertrouwen u, waarschijnlijk meer dan mij. Met deze mensen kunt u een school vormen, waarin u hen zelf kunt lesgeven, zoals Dr. Steiner dat doet in zijn school. De 'Keuze' verschaft u een eervolle manier om u terug te trekken uit een onmogelijke positie... Beste Esther, het spijt mij, ook al wist ik dat dit stond te gebeuren. Ik vergeet nooit uw goede werk in de begintijd, en de liefde die u mij hebt betoond. Verschillen van mening hoeven geen eind van de vriendschap te betekenen, maar in het E.S. werk moet er fundamentele overeenstemming zijn, en wij kunnen alleen apart integer werken'.

Verschillen in leringen

Op 12 september 1911 liet mevrouw Besant een mededeling uitgaan naar de leden van de E.S. over deze aangelegenheid, waarbij zij verschillen in leringen als reden aanvoerde van de scheiding. 'Ik wil graag mevrouw Windust bedanken voor al het goede werk dat zij in het verleden gedaan heeft, en de hoop uitspreken dat zij immer het Grote Doel zal dienen in dit leven en in alle toekomstige levens'.

Mevrouw Windust had haar eigen aanhang, en de verzameling bevat een brief van David Graham Pole, voorzitter van de Vereniging in Schotland, aan mevrouw Besant waarin hij trachtte de zaak te herstellen. Wat mevrouw Besant ook dacht over deze aangelegenheid, dit duurde niet lang want op 3 maart 1912 nodigde zij mevrouw Windust, die naar Engeland verhuisd was, uit op de thee in Londen. De correspondentie tussen hen wordt hervat in 1912 en de brieven volgen elkaar met enige regelmaat op tot 1928. Volgens de in memoriam in *The Theosophist* ondernam mevrouw Windust op verzoek van mevrouw Besant, theosofisch werk in Noord Afrika, voornamelijk in Tunis en Carthago. Zij keerde naar Engeland terug in 1935 en ging in Surrey wonen.

Afgezien van de theosofische brieven in de verzameling, zijn er andere van de hand van Annie Besant aan verscheidene

mensen. Een belangrijk thema dat steeds terugkeert is het sociale en politieke werk van mevrouw Besant. Zo kon zij in 1912 in een brief schrijven: 'Wij worstelen hier voor de vrijheid tegen een autocratie, en onze vrouwen [in India] hebben lager onderwijs nodig, geen economische onafhankelijkheid die hier tot nog toe geen belangrijk punt is'. Zestien jaar later toetste zij nog steeds de Indiase maatschappij toen zij aan Sir James Merchant schreef over Gandhi: 'Hij heeft nog steeds grote persoonlijke invloed, maar staat voorlopig, tenminste, praktisch buiten het openbare leven. Wat echt fantastisch is aan hem is zijn erkenning van de eenheid van alle leven, zodat hij zich even gemakkelijk en daadwerkelijk vereenzelvigd met de misdadiger als met de heilige'.

Vertaling: A.M.I.

Zowel het blijvende als het vergankelijke behoren
bij de mens, maar de wijze, die beide overziet,
maakt duidelijk onderscheid.
Hij verkiest het goede, laat los dat wat slechts
tijdelijk is; de onwetende kiest voor het aangename,
voor rijkdom en geluk.

(Katha Upanishad I.2.2
Uit: Upanishaden - Het mysterie van het zelf door
dr. W.H. van Vledder)